

celle d' E. Fouilloux sur la conversion de Gabriel Marcel à la confession catholique ou l'autre de Karol Tarnowsky sur la liberté philosophique et religion chez Gabriel Marcel) se terminent par un débat très important et fécond à la fois. En général on peut dire qu'il s'agit d'un colloque qui comprend une grande variété des sujets. Tous les aspects de la personnalité et de la pensée de Gabriel Marcel ont été évoqués. Sa philosophie a été examinée d'une façon sérieuse et approfondie. Les parleurs n'avaient pas seulement une connaissance parfaite des textes marceliens, mais ils avaient aussi approché l'esprit du philosophe et aimé son âme.

Le lecteur de ce volume n'acquiert pas simplement quelques informations précieuses sur les divers niveaux de la pensée marcelienne, mais il a en plus l'impression que le philosophe se trouve près de lui et qu'il est devenu son ami...

EV. MARAGUIANOU
(Athènes)

N. GEORGOPOULOS, *Art and Emotion. The Aesthetics of E. P. Papantousos*, N.Y., Bern, Frankfurt am Main, Paris, 1989, 211 σσ.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Ν. Γεωργοπούλου χωρίζεται σὲ δύο μέρη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο περιλαμβάνει Εἰσαγωγὴ τοῦ ἐκδότῃ στὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Ε. Παπανούτσου, ἐνῶ τὸ δεύτερο μέρος περιέχει σὲ ἑντεκα κεφάλαια δοκίμια αἰσθητικοῦ προβληματισμοῦ τοῦ φιλοσόφου, μεταφρασμένα στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα. Ἡ ἐπιμέλεια τῆς μεταφραστικῆς αὐτῆς προσπάθειας ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ν. Γεωργόπουλος συνεργάστηκε πρὸς τοῦτο καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν φιλόσοφο κατὰ τὰ ἔτη 1980-1981, ὅταν ἦταν ἀκόμῃ ἐν ζωῇ καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει τὴν ἔγκρισή του γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιλογὲς ἀπὸ ἕναν ἀριθμὸ ἔργων τοῦ Παπανούτσου τῆς περιόδου 1948-1975, χωρὶς νὰ εἶναι διευθετημένα σὲ χρονολογικὴ σειρά. Ἔργασίες τοῦ εἴδους αὐτοῦ, πέρα ἀπὸ τὴν ποιότητα ποὺ ἔχουν καθ' ἑαυτές, συμβάλλουν στὴ διάδοση τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ συγγραφεὺς στὴν ὄχι χωρὶς σημασία μακρὰ Εἰσαγωγὴ του καθορίζει τοὺς ἄξονες, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποῖους στρέφεται ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς τοῦ Ε. Παπανούτσου, δηλαδὴ τὴν τέχνη, τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ἐπιστημολογία, ποὺ ἀνταποκρίνονται στὶς τρεῖς ὁψεις τῆς ἀνθρώπινης πραγματικότητας, τὸ συναίσθημα, τὴ βούληση καὶ τὴ νόηση, καὶ ποὺ συνιστοῦν τὶς παραμέτρους τοῦ βασικοῦ ἔργου του *Ὁ κόσμος τοῦ*

πνεύματος καὶ ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὸν φιλόσοφο ἡ τέχνη ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ὅτι ἀναμφίβολα ἀνήκει στὶς κορυφαῖες ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης. Ad hoc παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει ριζικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων τοῦ φιλοσόφου καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐκείνων τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλωτίνου, γιὰ τοὺς ὁποίους, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἡ ἀνώτατη πνευματικὴ πραγματικότητα, ἡ «θεωρία», δὲν περιέχει τὴν αἰσθητικὴ ἐμπειρία, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκείνων τῶν σύγχρονων ρασιοναλιστῶν, οἱ ὁποῖοι καθ' ὑπερβολὴν ἐκφράζουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους στὶς γνωστικὲς λειτουργίες. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀντιπαρατηρήσει ὅτι εἶναι μᾶλλον πεπλανημένη ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πλωτίνος ἀποκλείουν τὴν αἰσθητικὴ ἐμπειρία ἀπὸ τὰ ἀνώτατα πεδία τῆς νοητικῆς ἐνέργειας. Ἀρκεῖ νὰ μνημονευθεῖ γιὰ μὲν τὸν Πλάτωνα τὸ 64 a - 65 d τοῦ *Φιλήβου*, ὅπου τὸ ἀγαθὸ συλλαμβάνεται ὡς κάλλος καὶ ὡς ἀλήθεια, γιὰ δὲ τὸν Πλωτίνου ἡ ἕκτη καὶ ἑβδομὴ πραγματεία τῆς πρώτης *Ἐννεάδος*. Παρ' ὅλο πὺ τέχνη, ἐπιστήμη, ἠθικὴ καὶ θρησκεία εἶναι λογικὰ διακεκριμένες, ἐν τούτοις στὴν πραγματικότητα συνιστοῦν ὅψεις τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἰδίου προσώπου, στὸ ὁποῖο ὀφείλουν τὸ νόημά τους.

Στὸ δεῦτερο μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς ὁ συγγραφεὺς ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς τέχνης τοῦ Ε. Παπανούτσου στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας καὶ ὄχι τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου, ἀφοῦ ὅ,τι τὸν ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι τὸ ὄντολογικὸ status τοῦ ἔργου τέχνης οὔτε τὸ ἐπιστημολογικὸ ὑπόβαθρο τῶν ιδιοτήτων του, ἀλλὰ ἡ κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου, ὅπως διαμορφώνεται μὲ τὴ μέθεξη πρὸς τὸ ὡραῖο. Ἡ μοναδικότητα τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας λειτουργεῖ ὡς ἀνατρεπτικὴ τοῦ ἀδιαφοροποίητου συνεχοῦς τῆς καθημερινότητας, ὁδηγώντας τὸ ὑποκείμενο ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν δυσμενῶν ἐπιδράσεων της. Στὸ τρίτο μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς, προσδιορίζεται ὁ τύπος τῆς αἰσθητικῆς συγκίνησης, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπὸ ἓνα ἔργο τέχνης καὶ ἡ ὁποία ἔχει ἓναν μοναδικό, ἰδιαίτερο τόνο, ἓνα εἰδικὸ βάρος, ὡς εὐφορία τῆς ψυχῆς, μὴ ἔχοντας σχέση μὲ τὶς καθημερινὲς συγκινήσεις. Στὸ τέταρτο μέρος γίνεται ἀναφορὰ στὴ βασικὴ ἄποψη τοῦ Ε. Παπανούτσου γιὰ τὸν καθαρτικὸ ρόλο τῆς τέχνης. Ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει τὰ δύο σημεῖα τὰ ὁποῖα στηρίζουν τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ φιλοσόφου, ὅτι δηλαδὴ ἡ κάθαρση ἀφορᾷ τοὺς θεωροὺς καὶ ὄχι τοὺς ὑποκριτὲς τοῦ δράματος, ὅπως ὑποστήριξαν μερικοὶ σύγχρονοι ἐρμηνευτὲς τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου —γιατί ὅμως ὄχι καὶ τούτους;— καὶ ὅτι μὲ τὴν κάθαρση δὲν νοεῖται ἡ ἐξάλειψη τοῦ ἐλέου καὶ τοῦ φόβου ἀλλὰ ὁ καθαρμὸς τους, ἡ μεταστοιχείωσή τους. Ὁ συγγραφεὺς, ἔχοντας ἐπιλέξει ὀρισμένα ἐνδιαφέροντα αἰσθητικὰ προβλήματα ἀπὸ τὴ διανόηση τοῦ Ε. Παπανού-

τσου καὶ τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσει μὲ μεθοδικότητα, ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποδέχεται τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ψυχο-φυσιολογικὴ ἑρμηνεία γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴ ἔννοια τῆς κάθαρσης, ἀλλὰ τὴν αἰσθητικὴ, βάσει τῆς ὁποίας ὁ ἔλεος καὶ ὁ φόβος βιώνονται μόνο ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν συλλάβει τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς καὶ τὴν τραγικότητα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας. Στὸ πέμπτο μέρος ἀναπτύσσεται μιὰ φαινομενολογικὴ ἑρμηνεία τῶν σχέσεων μεταξὺ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου στὸ ἔργο τέχνης, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Ε. Παπανοῦτσος ἀναγνωρίζει ὅτι μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἡ τέχνη ἀρύεται τὸ ὑλικό της ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, προσδίδοντας ὅμως σ' αὐτὸ μιὰ νέα μορφή· τὴ μορφή πού ἡ συνείδηση τοῦ δημιουργοῦ προκρίνει. Ἔτσι προκύπτει τὸ ἔργο τέχνης. Στὸ ἕκτο καὶ τελευταῖο μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς τονίζεται ὅτι ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση εἶναι προϊόν σύνθεσης μορφῆς καὶ νοήματος τοῦ ἔργου τέχνης καὶ τίθενται τὰ δυσχερῆ προβλήματα ἑρμηνείας του.

Ὁ συγγραφεὺς μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐπιτυγχάνει νὰ μᾶς εἰσαγάγει στοὺς αἰσθητικοὺς προβληματισμοὺς τοῦ Ε. Παπανοῦτσου μὲ ἕναν ὄχι ἀπλῶς περιγραφικὸ ἀλλὰ κριτικὸ τρόπο. Στὸ ἕκτο μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς ἐπικρίνει τὸν ὑποκειμενιστικὸ τρόπο ἑρμηνείας τοῦ ἔργου τέχνης, ὅπως ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸν Ε. Παπανοῦτσο καὶ βλέπει τὴν ἑρμηνεία τοῦ ἔργου τέχνης νὰ ἀρχίζει ἀπὸ αὐτὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ ἑρμηνεύοντος. Γενικῶς, τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ συμβολὴ στὴ διάδοση τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου.

Ἀνδρέας ΜΑΝΟΣ
(Ἀθῆναι)

Ἐπικούρου, *Ἠθική*, εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια Γιώργος Ζωγραφίδης, Ἀθήνα, Ἐξάντας (Ἀρχαῖοι Συγγραφεῖς Ι), 1991, 370 σσ.

Θὰ ἀποτελοῦσε ἀσφαλῶς κοινοτοπία τὸ νὰ ἐπισημάνει κανεὶς ὅτι ἡ ἐλληνικὴ βιβλιογραφία πάσχει ἔντονα ἀπὸ ἑλλειψη σοβαρῶν ἐκδόσεων τῆς κλασικῆς γραμματείας. Ἐλλειψη ἡ ὁποία ἀσφαλῶς δὲν ἀπαλύνεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ἐκδόσεων/μεταφράσεων πού πάσχουν πολυπλεύρως καὶ δεινῶς, αἰχμάλωτες μίας ἀπελπιστικῆς προχειρότητος. Ἡ διαπίστωση αὕτη ἰσχύει κατὰ μείζονα λόγο γιὰ κείμενα τοῦ ἀρχαίου φιλοσοφικοῦ λόγου. Διότι ἡ ἀπόπειρα παρουσιάσεώς των στὸ σύγχρονο κοινὸ προϋποθέτει ἐξοικείωση μὲ τὸν φιλοσοφικὸ στοχασμό, γνώση τῶν ἑρμηνευτικῶν προβλημάτων καὶ

